

PODSTAWA PROGRAMOWA KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO DLA CZTEROLETNIEGO LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO I PIĘCIOLETNIEGO TECHNIKUM

Filozofia

Podstawa programowa przedmiotu filozofia w zakresie podstawowym jest przeznaczona dla klas pierwszych liceów ogólnokształcących i techników. Głównym celem zajęć z filozofii jest wprowadzenie uczniów w myślenie filozoficzne na bazie filozofii starożytnej Grecji i Rzymu. Przyjęcie takiej koncepcji nauczania filozofii umożliwia uczniom zapoznanie się z jednym z najważniejszych źródeł kultury europejskiej (śródziemnomorskiej) oraz pozwala rozpoznać jej dziejowe bogactwo i historyczną tożsamość.

Poszczególne tematy podstawy programowej sformułowane są w kolejności chronologicznej. Zadaniem nauczyciela nie jest jednak koncentrowanie się na samej historii filozofii starożytnej, lecz zwrócenie uwagi na ponadczasowe problemy, z którymi borykali się starożytni myśliciele. Grecka filozofia wyznaczyła bowiem zestaw zagadnień i wzorców myślowych, które są wciąż obecne w filozofii – czy szerzej: kulturze – europejskiej, w tym polskiej, i które zachowały swoją aktualność aż do dziś.

Podstawa programowa przedmiotu filozofia w zakresie rozszerzonym ~~uwzględnia najważniejsze~~ obejmuje treści podstawy programowej zakresu podstawowego, ~~dlatego mogą ją realizować także uczniowie, którzy nie uczestniczyli w klasie I w zajęciach z filozofii~~. Treści nauczania zostały uporządkowane w trzech działach: kultura logiczna, elementy historii filozofii, wybrane problemy filozofii. Opanowanie przez ucznia umiejętności składających się na kulturę logiczną ma przygotować go do zapoznania się z elementami historii filozofii (od starożytności aż do współczesności). Z kolei celem ostatniego działu jest porządkowanie wiedzy z zakresu historii filozofii oraz wprowadzenie ucznia w proces uprawiania filozofii, polegający na formułowaniu i rozwiązywaniu określonych problemów. W ramach zajęć z filozofii uczeń będzie mógł się zapoznać z wybranymi problemami z zakresu metafizyki (wraz z filozofią przyrody i teologią filozoficzną), antropologii, etyki, epistemologii, estetyki i filozofii polityki. Zajęcia z filozofii umożliwiają uczniowi zrozumienie kluczowych problemów filozoficznych, poznanie ich głównych (nieraz konkurencyjnych) rozwiązań oraz doskonalenie umiejętności rozpatrywania zastanych argumentów na ich rzecz. Sprawności te powinny zostać zsynchronizowane z wiedzą historyczno-filozoficzną, w tym z umiejętnością interpretowania podanych fragmentów klasycznych tekstów źródłowych. Pełna realizacja podstawy jest więc możliwa przy uwzględnieniu zarówno aspektu logiczno-problemowego, jak i historyczno-kulturowego.

Lekcje filozofii powinny uświadomić uczniowi znaczenie filozofii jako ważnej części kultury europejskiej, w tym polskiej. Edukacja filozoficzna nie wyczerpuje się jedynie w przestrzeni teoretycznej, w ramach której uczeń nabywa stosownej wiedzy i umiejętności składających się

na myślenie filozoficzne. Edukacja filozoficzna bowiem pozwala także dyskutować o najważniejszych problemach ludzkiego życia i kształtować własną tożsamość – indywidualną, obywatelską i narodową.

FILOZOFIA ZAKRES PODSTAWOWY

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Rozumienie filozofii jako fundamentalnego – obok nauki, sztuki, religii i prawa – składnika dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.
- II. Świadomość wpływu starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię.
- III. Znajomość głównych dyscyplin filozoficznych, ich problematyki i terminologii.
- IV. Dostrzeganie w poglądach wielkich filozofów starożytnych paradygmatów myślowych, które są obecne w kulturze aż do czasów dzisiejszych.
- V. Identyfikowanie różnych problemów, stanowisk i nurtów filozoficznych na przykładach pytań i twierdzeń wielkich filozofów starożytnych.
- VI. Rozwijanie krytycznego myślenia i sprawności logicznych poprzez analizę wybranych pytań i argumentów filozoficznych.
- VII. Umiejętność jasnego formułowania i rzetelnego uzasadniania własnych poglądów filozoficznych w dyskusji.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Pojęcie filozofii. Uczeń:

- 1) przedstawia etymologię słowa *filozofia*;
- 2) wymienia i charakteryzuje ważniejsze dyscypliny filozofii: metafizyka (ontologia), epistemologia, etyka, filozofia przyrody, antropologia filozoficzna, teologia filozoficzna, filozofia piękna i sztuki (estetyka), filozofia polityki;
- 3) objaśnia arystotelesowski podział filozofii na filozofię teoretyczną, praktyczną i pojętyczną;
- 4) określa rolę logiki jako narzędzia nauki i filozofii;
- 5) wskazuje istotne cechy pytań filozoficznych: ogólność (abstrakcyjność), racjonalność, zorientowanie na to, co ostateczne lub najbardziej podstawowe.

II. Pierwsze pytanie filozoficzne: co stanowi *archē* świata? Uczeń:

- 1) ~~rozróżnia~~ objaśnia znaczenia słowa *archē*;
- 2) kojarzy imiona jońskich filozofów przyrody (Tales, Anaksymander, Anaksymenes) z przyjętymi przez nich zasadami (woda, bezkres, powietrze);
- 3) przedstawia koncepcję czterech żywiołów jako pierwszą próbę rozwiązania naukowego i filozoficznego problemu elementarności;
- 4) dostrzega w metodzie jońskich filozofów przyrody załączek empirycznej metody naukowej: obserwacja zjawisk przyrodniczych oraz wysuwanie hipotez wyjaśniających te zjawiska.

III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:

- 1) ~~analizuje pytanie „czy istnieje jedna zasada, czy wiele zasad rzeczywistości?” oraz w jego kontekście na przykładzie poglądów Talesa i Empedoklesa~~ rekonstruuje spór między monizmem (~~np. Tales~~) a pluralizmem (~~np. Empedokles~~);
- 2) ~~dyskutuje na temat „czy rzeczywistość w swej istocie jest zmienna, czy niezmienna?”, przedstawiając argumenty na rzecz wariabilizmu (Heraklit) oraz statyzmu (eleaci); na przykładzie poglądów Heraklita i Parmenidesa~~ rekonstruuje spór między wariabilizmem a statyzmem (inwariabilizmem);
- 3) dostrzega w rozumowaniach eleatów załączek procedury dowodzenia (Parmenides) oraz argumentacji typu *reductio ad absurdum* (paradoksy Zenona z Elei);
- 4) wskazuje na wybranym przykładzie na obecność poglądów filozofów starożytnych w filozofii nowożytnej lub współczesnej (~~np. heglizm lub filozofia procesu jako odmiana wariabilizmu~~).

IV. Atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej. Uczeń:

- 1) ~~formułuje własną odpowiedź na pytanie „czy istnieją przedmioty proste (niepodzielne)?” oraz w jego kontekście~~ objaśnia stanowisko atomizmu Demokryta i ~~argumenty na jego rzecz~~ stojące za nim racje;
- 2) podaje przykłady wyjaśniania wybranych zjawisk w świecie w odwołaniu do procesów składania i rozkładania konfiguracji składników prostszych;
- 3) ~~przedstawia w zarysie historię poszukiwania w nauce nowożytnej i współczesnej najmniejszych cząstek materii;~~
- 4) ~~rekonstruuje ponadczasowy spór o to, czy ludzkie czynności umysłowe można wyjaśnić wyłącznie w odwołaniu do procesów fizycznych: materializm (naturalizm) vs. Dualizm (antynaturalizm).~~

V. Filozofia Sokratesa jako początki filozofii człowieka i etyki. Uczeń:

- 1) charakteryzuje filozofię Sokratesa w kontekście jego życia i postawy moralnej;
- 2) objaśnia koncepcję uprawiania filozofii poprzez autorefleksję ~~lub samoświadomość~~ (hasło „poznaj samego siebie”);

- 3) ~~definiuje~~ ~~objaśnia~~ terminy: *psychē*, *aretē*, *daimonion* jako kluczowe terminy filozofii Sokratesa;
- 4) ~~dyskutuje na temat „dlaczego ludzie postępują źle?”~~, ~~przedstawiając tezę intelektualizmu etycznego oraz argumenty za i przeciw niemu~~ ~~objaśnia~~ intelektualizm etyczny i stojące za nim racje.

~~VI. Filozofia Platona jako paradygmat metafizyki filozofii antynaturalistycznej. Uczeń:~~

- 1) ~~wyjaśnia platońską teorię idei jako niematerialnych, niezmiennych i wiecznych wzorców dla zmiennych i czasowych rzeczy fizycznych oraz stosuje ją do wybranego sporu filozoficznego (np. sporu o to, czym są lub jak istnieją liczby);~~
- 2) ~~objaśnia platońską teorię poznania, definiując termin *anamneza*;~~
- 3) ~~krytycznie rekonstruuje platoński argument na rzecz nieśmiertelności duszy z jej podobieństwa do wiecznych idei (*Fedon*, 78 d – 80 b);~~
- 4) ~~porównuje platońską i biblijną koncepcję początku świata: *Timajos* (28 b – 30 c) a *Biblia* (Rdz 1, 1 – 2, 3).~~

~~VII. Filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona”. Uczeń:~~

- 1) ~~przedstawia oraz interpretuje wielkie alegorie Platona (jedna do wyboru): „drugie żeglowanie (wyprawa)” i „słońce” (*Fedon*, 98 c – 100 b), „jaskinia” (*Państwo*, 514 a – 517 a), „skrzydlaty zaprzęg” (*Fajdros*, 246 a b, 253 d e), „pierścień Gygesa” (*Państwo*, 358 e – 361 d);~~
- 2) ~~objaśnia sens potoczny i sens źródłowy (*Uczta*, 209 e – 212 c) pojęcia *miłość platoniczna*;~~
- 3) ~~wyjaśnia sens potoczny i sensy filozoficzne terminu *idealizm*;~~
- 4) ~~wskazuje na wybranym przykładzie na obecność platonizmu w późniejszych epokach (np. w teologicznej myśli średniowiecznej, w nowożytnym matematycznym przyrodoznawstwie, w politycznych próbach budowania „państwa doskonałego”).~~

VI. Filozofia Platona jako paradygmat antynaturalizmu. Uczeń:

- 1) wyjaśnia platońską teorię idei jako niematerialnych, niezmiennych i wiecznych wzorców dla zmiennych i czasowych rzeczy fizycznych;
- 2) porównuje platońską i biblijną koncepcję początku świata;
- 3) objaśnia platońską koncepcję człowieka i rekonstruuje argument na rzecz nieśmiertelności duszy z jej podobieństwa do wiecznych idei (*Fedon*, 78 d – 80 b);
- 4) rekonstruuje spór o to, czy ludzkie czynności umysłowe można wyjaśnić wyłącznie w odwołaniu do procesów fizycznych: materializm (naturalizm) vs. dualizm (antynaturalizm).
- 5) objaśnia termin *anamneza* i prezentuje platońskie stanowisko w kwestii źródeł poznania (aprioryzm);
- 6) objaśnia sens potoczny i sens źródłowy (*Uczta*, 209 e – 212 c) pojęcia *miłość platoniczna*;

7) przedstawia oraz interpretuje alegorię „jaskini” (*Państwo*, 514 a – 517 a).

VII. Filozofia Arystotelesa jako próba pogodzenia dotychczasowych opozycji filozoficznych.
Uczeń:

- 1) objaśnia teorię możliwości i aktu jako próbę pogodzenia wariabilizmu i statyzmu;
- 2) przedstawia teorię materii i formy (*hylemorfizm*) jako próbę pogodzenia materializmu (naturalizmu) i platonizmu (antynaturalizmu);
- 3) ~~próbuję odpowiedzieć na pytanie „kim jest człowiek?” oraz w jego kontekście wyjaśnia koncepcję człowieka jako jedności psychofizycznej ciała i duszy;~~
- 4) ~~ilustruje na wybranych przykładach koncepcję cnoty jako trwałej dyspozycji do zachowania właściwej miary;~~
- 5) ~~omawia jedno z innych ponadczasowych osiągnięć filozofii Arystotelesa (do wyboru: klasyczna koncepcja prawdy, koncepcja eudaimonii jako celu ludzkiego życia, koncepcja przyjaźni, typologia i ocena ustrojów politycznych);~~
- 4) omawia koncepcję szczęścia (*eudajmonii*) jako celu ludzkiego życia;
- 5) przedstawia koncepcję cnoty jako trwałej dyspozycji do zachowania właściwej miary i wyjaśnia jej rolę w arystotelesowskiej koncepcji przyjaźni.

VIII. Epikureizm i stoicyzm jako dwa paradygmaty etyki. Uczeń:

- 1) ~~perfekcjonizm jako załączki (odpowiednio) konsekwencjalizmu i deontologizmu;~~
- 2) ~~rekonstruuje spór o kryterium moralnej oceny czynu: skutki dokonanego czynu (np. osiągnięcie stanu braku cierpienia i lęku) vs. wewnętrzna charakterystyka czynu (np. stan harmonii z rozumną naturą) na tle współczesnego sporu między konsekwencjalizmem (np. utylitaryzm) a deontologizmem (np. etyka kantowska);~~
- 3) ~~podaje przykłady obecności wątków epikurejskich i stoickich w literaturze polskiej;~~
- 1) przedstawia rolę przyjemności w epikurejskiej koncepcji szczęścia;
- 2) przedstawia rolę cnoty w stoickiej koncepcji szczęścia;
- 3) porównuje epikurejski model szczęścia z modelem stoickim;
- 4) rozpatruje wybrane problemy moralne z punktu widzenia etyki epikurejskiej i stoickiej.

IX. Trop sceptryckie jako ~~ponadczasowe~~ wyzwanie dla epistemologii. Uczeń:

- 1) wyjaśnia na wybranych przykładach, na czym polega względność spostrzeżeń;
- 2) identyfikuje na wybranych przykładach regres, błędne koło oraz arbitralność w uzasadnieniu;
- 3) ~~rozważa problem, czy jest możliwe usunięcie niezgodności poglądów między ludźmi;~~
- 3) ~~analizuje pytanie „czy osiągnięcie wiedzy jest możliwe?” oraz w jego kontekście rekonstruuje epistemologiczny spór między dogmatyzmem a sceptycyzmem.~~

X. Początki filozoficznej teologii. Uczeń:

- 1) przedstawia główne starożytne koncepcje absolutu (Boga): demiurg ~~oraz idea~~

~~dobra~~ (Platon), nieporuszony poruszyciel (Arystoteles), rozumna natura świata (stoicyzm), prajednia (Plotyn);

- 2) wyjaśnia wpływ filozofii starożytnej na formowanie się teologii i filozofii chrześcijańskiej;
- 3) rekonstruuje filozoficzno-duchowe poszukiwania św. Augustyna: manicheizm, sceptycyzm, neoplatonizm, chrześcijaństwo.

XI. Początki estetyki. Uczeń:

- ~~1) objaśnia dominujące w starożytności pojęcia sztuki (jako naśladowania i umiejętności wytwarzania czegoś według reguł) i porównuje je z wybranym (nowożytnym lub współczesnym) pojęciem sztuki;~~
- ~~2) dyskutuje na temat „co stanowi kryterium piękna?” i w jego kontekście przedstawia Wielką Teorię pitagorejczyków (proporcja jako kryterium piękna);~~
- ~~3) omawia wybrane treści *Poetyki* Arystotelesa – pierwszego systematycznego dzieła z zakresu teorii i filozofii literatury: typologia sztuki poetyckiej, koncepcja tragedii, pojęcia *mimēsis* i *katharsis* (jedno zagadnienie do wyboru).~~

Lektura obowiązkowa

- 1) Platon, *Obrona Sokratesa* ~~lub *Kriton* (w związku z działem V–VII treści nauczania);~~
- 2) Platon, fragmenty z następujących dialogów ~~(w związku z działami VI i VII pkt 2 treści nauczania):~~ *Państwo* (514 a – 517 a), *Fedon* (78 d – 80 b, 98 c – 100 b), *Timajos* (28 b – 30 c), *Uczta* (209 e – 212 c);
- ~~3) Platon, jeden z fragmentów z następujących dialogów (w związku z działem VII pkt 1 treści nauczania): *Fedon* (98 c – 100 b), *Państwo* (514 a – 517 a), *Fajdros* (246 a – b, 253 d – e), *Państwo* (358 e – 361 d);~~
- ~~4) 3) Arystoteles, fragmenty z następujących pism (w związku z działem VIII pkt 4 treści nauczania): *Etyka nikomachejska* (ks. II, 7–8, 1107 a), (w związku z działem XII treści nauczania): *Poetyka* (ks. IV, 1448 b – 1449 a);~~
- ~~5) Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy sławnych filozofów*, fragment o sceptykach (w związku z działem X treści nauczania): ks. IX, rozdz. 11, 79–91;~~
- ~~6) do wyboru fragment z pism jednego z następujących autorów (w związku z działami IX i XI treści nauczania): Epikur, Epiktet, Seneka, Diogenes Laertios, Marek Aureliusz lub św. Augustyn.~~

Warunki i sposób realizacji

Na każdy temat nauczyciel powinien przeznaczyć przeciętnie 2 godziny lekcyjne. Pozostałe godziny należą do dyspozycji nauczyciela i służą pogłębieniu, uzupełnieniu lub powtórzeniu materiału. Zaleca się, by – o ile to możliwe – w realizacji każdego tematu uwzględniono cztery aspekty:

- 1) aspekt historyczno-filozoficzny: przedstawienie poglądów wybranych filozofów starożytnych na określone kwestie;
- 2) aspekt kulturowy: zwrócenie uwagi na wpływ omawianych pojęć i koncepcji filozoficznych na różne działy kultury europejskiej późniejszych epok;

- 3) aspekt problemowy: rekonstrukcja problemów filozoficznych, poruszonych niegdyś przez myślicieli starożytnych i aktualnych aż do dziś;
- 4) aspekt logiczny: analiza pytań filozoficznych oraz argumentów, które można wysunąć za dyskutowanymi stanowiskami filozoficznymi lub przeciw nim.

Równomierne uwzględnienie tych czterech aspektów jest ważne, dlatego że lekcje filozofii w klasie I liceum ogólnokształcącego lub technikum nie powinny być jedynie lekcjami z zakresu historii filozofii starożytnej, lecz przede wszystkim wprowadzeniem do filozofii za pośrednictwem starożytnej filozofii greckiej. Zaleca się więc, by omawiać wybrane idee tej filozofii jako przykłady głównych zagadnień i stanowisk poszczególnych dyscyplin filozofii. W związku z tym należy zwracać uwagę na zapoczątkowane w starożytności, ale ponadczasowe i wciąż podejmowane problemy i spory filozoficzne. Jeśli ułatwi to spełnienie tego celu, nauczyciel może w prezentacji materiału odbiegać od porządku chronologicznego oraz nawiązywać do filozofów wybranych przez siebie epok. Warto zaczynać lekcje nie od referatu poglądów danego filozofa, lecz od postawienia pytania filozoficznego, które pobudzi uczniów do poszukiwania własnych odpowiedzi i konfrontowania ich z odpowiedziami udzielanymi przez klasyków filozofii.

ZAKRES ROZSZERZONY

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Świadomość znaczenia filozofii jako istotnej części dziedzictwa kultury śródziemnomorskiej.
- II. Rozpoznawanie związków między filozofią a innymi działami kultury europejskiej, zwłaszcza między filozofią a sztuką (w tym literaturą piękną), religią i nauką.
- III. Znajomość poglądów filozofów reprezentatywnych dla poszczególnych epok kultury europejskiej.
- IV. Rozumienie ważniejszych pojęć, zagadnień i stanowisk głównych dyscyplin filozoficznych.
- V. Umiejętność stawiania pytań światopoglądowych (w tym moralnych) i poszukiwania odpowiedzi na nie z wykorzystaniem wiedzy filozoficznej.
- VI. Podejmowanie rzetelnej dyskusji filozoficznej oraz formułowanie w niej jasnego i uzasadnionego stanowiska.
- VII. Posługiwanie się podstawowymi kategoriami logiki i dbanie o kulturę logiczną wypowiedzi.

- VIII. Stosowanie narzędzi logiki w analizie tekstu filozoficznego i zawartej w nim argumentacji, a także w obronie przed manipulacją.
- IX. Umiejętność pisania tekstu (eseju) filozoficznego, w którym – korzystając ze zdobytej wiedzy z zakresu logiki i historii filozofii – identyfikuje się i rozpatruje określone poglądy filozoficzne.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kultura logiczna.

1. Podstawowe kategorie logiczne języka: nazwy i zdania. Uczeń:
 - 1) wskazuje w odpowiednich tekstach nazwy i zdania w sensie logicznym;
 - 2) odróżnia kategorie logiczne nazw i zdań od kategorii gramatycznych rzeczowników i zdań w sensie gramatycznym;
 - 3) odróżnia zdania w sensie logicznym od imperatywów (nakazów) i interrogatywów (pytań) oraz dostrzega związki między nimi.
2. Logiczne wady wypowiedzi: sprzeczność wewnętrzna, ~~niedopowiedzenie i okazjonalność~~, nieostrość, wieloznaczność ~~i chwiejność składniowa~~. Uczeń:
 - ~~1) ustala, co sprawia, że w określonym wyrażeniu mamy do czynienia ze sprzecznością wewnętrzną;~~
 - 2) odróżnia wyrażenia sprzeczne wewnętrznie od wyrażen fałszywych i nonsensownych;
 - ~~3) uzupełnia na kilka dopuszczalnych sposobów niedopowiedzenia;~~
 - ~~4) przekłada wyrażenia okazjonalne na wyrażenia pozbawione okazjonalizmów;~~
 - 5) wyjaśnia, czym są wyrażenia nieostre i podaje ich przykłady;
 - 6) wyodrębnia poszczególne znaczenia przykładowych wyrażen wieloznacznych;
 - ~~7) tworzy dla odpowiednio dobranego wyrażenia chwiejnego składniowo co najmniej dwie różne parafrazy jednoznaczne składniowo.~~
- ~~3. Skutki posługiwania się wyrażeniami wadliwymi logicznie: niezrozumiałość, nieporozumienia słowne, paradoksy logiczne (np. paradoks kłamcy, paradoks ruchu, paradoks łysego). Uczeń: Paradoksy logiczne. Uczeń:~~
 - ~~1) wyszukuje w podanym tekście wyrażenia niezrozumiałe i wyjaśnia, na czym polega ich niezrozumiałość;~~
 - ~~2) opisuje sytuację, w której doszło do nieporozumienia słownego, i podaje powody tego nieporozumienia;~~
 - ~~3) przedstawia co najmniej jeden paradoks logiczny i poddaje go analizie.~~
 - 1) przedstawia paradoks kłamcy;
 - 2) przedstawia paradoks łysego.
4. Definicje jako środek uściślenia myśli i mowy: typy definicji, kryteria poprawności definicji, ~~problem perswazyjności definicji~~. Uczeń:
 - 1) wymienia wybrane odmiany definicji (definicja klasyczna, definicje nieklasyczne: definicja ostensywna, definicja enumeratywna, definicja kontekstowa) i podaje ich przykłady;

- 2) tworzy dla ustalonego wyrażenia definicję klasyczną i wyodrębnia w niej *definiendum*, łącznik i *definiens*;
- 3) określa, które z warunków poprawności łamie określona definicja, i usuwa znalezione wady (nieadekwatność, niezrozumiałość *definiensa*, *ignotum per ignotum*, błędne koło);
- ~~4) identyfikuje perswazyjny komponent przykładowych definicji.~~
5. Uzasadnianie bezpośrednie: spostrzeżenie, introspekcja, intuicja. Uczeń:
 - 1) odróżnia zdania, które można uzasadnić w odwołaniu do spostrzeżenia od zdań, które można uzasadnić w odwołaniu do introspekcji;
 - 2) wyróżnia i objaśnia wybrane pojęcia intuicji (intuicja intelektualna, intuicja aksjologiczna, intuicja w sensie potocznym).
6. Uzasadnianie pośrednie: wnioskowanie (rozumowanie) niezawodne (oparte na wynikaniu logicznym ~~lub definicyjnym~~) i zawodne, wybrane schematy (reguły) wnioskowań, ~~klasyfikacja rozumowań (dowodzenie, wyjaśnianie, potwierdzanie, obalanie)~~. Uczeń:
 - 1) odróżnia w rozumowaniu przesłanki od wniosku oraz formułuje przesłanki pominięte w entymemacie;
 - 2) rozstrzyga, czy dane zdanie wynika logicznie ~~lub definicyjnie~~ z innego zdania lub zbioru zdań;
 - ~~3) odtwarza schemat, na którym opiera się określone wnioskowanie;~~
 - 4) zna i stosuje przykładowe schematy wnioskowań (*modus ponendo ponens*, *modus tollendo tollens*, *modus tollendo ponens*, sylogizm hipotetyczny, dylemat konstrukcyjny prosty i złożony) i
 - 5) odtwarza i zapisuje w języku klasycznego rachunku zdań schemat, na którym opiera się określone wnioskowanie;
 - 6) z podanej listy wnioskowań wyodrębnia wnioskowania zawodne (niededukcyjne) i niezawodne (dedukcyjne) i wskazuje powody przypisania im odpowiednio zawodności lub niezawodności;
 - ~~7) odróżnia na przykładach dowodzenie od wyjaśniania i potwierdzanie od obalania.~~
7. Błędy w rozumowaniach: błąd materialny i formalny, błędne koło w rozumowaniu, ekwiwokacja. Uczeń:
 - 1) ocenia dane rozumowanie pod względem materialnym i formalnym, wskazując powody swojej oceny;
 - 2) odróżnia rozumowanie z błędnym kołem bezpośrednim od rozumowania z błędnym kołem pośrednim;
 - 3) wyjaśnia, na czym polega błąd ekwiwokacji w podanym rozumowaniu.
8. Argumentacja: dyskusja a wymiana poglądów, parlamentarne i logiczne kryteria rzetelnej dyskusji, nieuczciwe chwytły w dyskusji. Uczeń:
 - ~~1) wyjaśnia, dlaczego przykładowa wymiana poglądów nie jest dyskusją;~~
 - 2) zna listę kryteriów rzetelnej dyskusji – parlamentarnych (ustalony porządek wypowiedzi, prawdomówność i życzliwe nastawienie do siebie dyskutantów) i logicznych (zrozumiałość wypowiedzi, określenie przedmiotu i założeń dyskusji) – i stosuje się do nich w praktyce;

- 3) wskazuje przykładowe chwytły erystyczne (*ad vanitatem, ad verecundiam, ad ignorantiam, ad personam, ad populum*) stosowane w nieuczciwej dyskusji i opisuje, na czym polega ich nieuczciwość.

II. Elementy historii filozofii.

1. Filozofia starożytna. Uczeń opanowuje ~~następujące~~ **wszystkie** treści nauczania zawarte w podstawie programowej do filozofii zakresu podstawowego.÷
 - ~~1) atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej (punkt IV);~~
 - ~~2) filozofia Platona jako paradygmat metafizyki antynaturalistycznej (punkt VI);~~
 - ~~3) filozofia i kultura europejska jako „przypisy do Platona” (punkt VII);~~
 - ~~4) filozofia Arystotelesa jako próba pogodzenia dotychczasowych opozycji filozoficznych (punkt VIII);~~
 - ~~5) epikureizm i stoicyzm jako dwa paradygmaty etyki (punkt IX);~~
 - ~~6) tropy sceptyczne jako ponadczasowe wyzwanie dla epistemologii (punkt X);~~
 - ~~7) początki filozoficznej teologii (punkt XI).~~
2. Św. Tomasz z Akwinu. Uczeń:
 - 1) przedstawia św. Tomasza koncepcję Boga i człowieka;
 - ~~2) krytycznie rekonstruuje „pięć dróg”;~~
 - 2) **rekonstruuje** i porównuje dwie argumentacje za istnieniem Boga – argumentację św. Tomasza („pięć dróg”) z argumentacją św. Anzelmą z Canterbury (**argument ontologiczny**) ~~z Proslogionu (rozdz. 2 Bóg naprawdę jest);~~
 - ~~3) wyjaśnia, czym jest neotomizm i wymienia jego głównych przedstawicieli;~~
 - ~~4) analizuje fragment Sumy teologii (cz. I, kw. 3, art. 1: Czy Bóg jest ciałem?).~~
3. René Descartes. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, na czym polega kartezjański racjonalizm, sceptycyzm metodyczny i dualizm psychofizyczny;
 - 2) objaśnia sens formuły „myślę, więc jestem”;
 - 3) **krytycznie** rekonstruuje kartezjański argument na rzecz istnienia świata zewnętrznego;
 - 4) omawia poglądy jednego z następujących kontynuatorów filozofii René Descartesa: Gottfrieda Wilhelma Leibniza lub Barucha Spinozy;
 - 5) analizuje fragment *Rozprawy o metodzie* René Descartesa (cz. IV).
4. Blaise Pascal. Uczeń:
 - ~~1) objaśnia pascalskie rozróżnienie porządku rozumu i porządku serca;~~
 - 1) wyjaśnia, na czym w ujęciu Blaise Pascala polega wielkość i nędza człowieka;
 - 2) **krytycznie** rekonstruuje „zakład Pascala”;
 - ~~3) analizuje fragment Myśli (cz. I, rozdz. 1: Miejsce człowieka w naturze. Dwie nieskończoności).~~
5. Empiryzm brytyjski. Uczeń:
 - ~~1) wyjaśnia, co to jest empiryzm i jakie są jego główne odmiany;~~
 - 2) przedstawia poglądy Johna Locke’a z zakresu epistemologii i filozofii polityki;
 - 3) wskazuje na jedną z możliwych konsekwencji empiryzmu: sceptyczną (na przykładzie filozofii Davida Hume’a) bądź idealistyczną (na przykładzie

- filozofii George'a Berkeleya);
- 4) analizuje fragment *Rozważań dotyczących rozumu ludzkiego* Johna Locke'a (t. I, ks. II, rozdz. I, par. 1–6).
6. Immanuel Kant. Uczeń:
- 1) objaśnia, na czym polega **kantowski „przewrót kopernikański”** w filozofii i przedstawia główne tezy jego epistemologii **i transcendentność jego epistemologii;**
 - 2) przedstawia kantowską koncepcję etyki **jako jedną z postaci nonkonsekwencjalizmu prawa moralnego oraz w jej kontekście objaśnia treść i funkcję imperatywu kategorycznego (formuła powszechnego prawa oraz formuła człowieczeństwa jako celu);**
 - 3) **prezentuje i objaśnia treść imperatywu kategorycznego (formuła powszechnego prawa oraz formuła człowieczeństwa jako celu) oraz stosuje jego formuły do analizy i oceny przykładowych problemów moralnych, wykorzystując obie formuły imperatywu kategorycznego;**
 - 4) analizuje fragment *Uzasadnienia metafizyki moralności* Immanuela Kanta (rozdz. 2).
7. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. Uczeń:
- 1) objaśnia kluczowe tezy heglowskiej historiozofii;
 - 2) wyjaśnia heglowską koncepcję wolności jako uświadomionej konieczności oraz koncepcję dziejów jako postępu w uświadomieniu wolności;
 - ~~3) określa główne cechy niemieckiego idealizmu oraz wymienia jego ważniejszych przedstawicieli;~~
 - ~~4) przedstawia na wybranym przykładzie wpływ heglizmu na polską filozofię romantyczną;~~
 - 5) analizuje fragment ~~jednego z następujących tekstów: Wykładów z filozofii dziejów Georga Wilhelma Friedricha Hegla lub Ojciec nasz Augusta Cieszkowskiego (dział III, 1–3, 9–10) lub Świat jako wola i przedstawienie Arthura Schopenhauera (ks. IV).~~
8. John Stuart Mill. Uczeń:
- 1) przedstawia główne założenia etyki utilitarystycznej
 - 2) omawia dziedziny ludzkiej wolności: wolność przekonań, wolność postępowania, wolność zrzeszania **i wyjaśnia zasadę niekrzywdzenia innych;**
 - ~~3) wyjaśnia zasadę niekrzywdzenia innych;~~
 - ~~3) 4) posługuje się tą zasadą w moralnej ocenie przykładowych działań ludzkich;~~ rozpatruje wybrane problemy moralne z punktu widzenia utilitaryzmu i zasady **niekrzywdzenia innych;**
 - 4) analizuje fragment *O wolności* Johna Stuarta Milla (rozdz. I *Rozważania wstępne*).
9. Friedrich Nietzsche. Uczeń:
- 1) przedstawia motywy nietzscheańskiej krytyki moralności tradycyjnej i chrześcijaństwa;
 - 2) wyjaśnia pojęcia woli mocy i nadczłowieka;
 - 3) odróżnia i charakteryzuje postawę apollinijską i dionizyjską;

- 4) analizuje fragment *Tako rzecze Zaratustra (Przedmowa Zaratustry)* Friedricha Nietzschego.
10. Pozytywizm. Uczeń:
- ~~1) zna w zarysie historię myśli pozytywistycznej od encyklopedystów francuskich do Koła Wiedeńskiego;~~
 - 2) przedstawia główne idee filozofii pozytywnej Augusta Comte'a;
 - ~~3) odróżnia pozytywizm jako jedną z koncepcji poznania i nauki od samej nauki;~~
 - 4) ~~prezentuje poglądy wybranego XX-wiecznego filozofa nauki;~~ prezentuje poglądy przedstawicieli Koła Wiedeńskiego (neopozytywizm)
 - 5) analizuje fragment *Metody pozytywnej w szesnastu wykładach* Augusta Comte'a (wykład pierwszy).
11. Fenomenologia. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, na czym polega metoda fenomenologiczna oraz dokonuje opisu fenomenologicznego wybranych fenomenów;
 - 2) charakteryzuje główne idee fenomenologii świadomości Edmunda Husserla ~~lub fenomenologii wartości Maxa Schelera (do wyboru);~~
 - 3) przedstawia Romana Ingardena koncepcję człowieka i dzieła sztuki;
 - ~~4) analizuje fragment *Księżeczki o człowieku* Romana Ingardena (esej *Człowiek i jego rzeczywistość*).~~
12. Egzystencjalizm. Uczeń:
- ~~1) wymienia ważniejsze cechy, odmiany i przedstawicieli (w tym prekursorów) egzystencjalizmu;~~
 - 2) przedstawia główne idee humanistycznego egzystencjalizmu Jean-Paula Sartre'a;
 - 3) objaśnia Karla Jaspersa pojęcie sytuacji granicznych;
 - 4) charakteryzuje jeden z następujących kierunków filozofii XX wieku: filozofia życia, hermeneutyka, personalizm, filozofia dialogu;
 - 5) analizuje fragmenty następujących tekstów: *Wprowadzenie do filozofii* Karla Jaspersa (rozdz. 2 *Źródła filozofii*) oraz *Egzystencjalizm jest humanizmem* Jean-Paula Sartre'a.
13. Filozofia analityczna. Uczeń:
- 1) przedstawia główne idee wczesnej filozofii analitycznej na przykładzie jednego z następujących autorów: George Edward Moore, Bertrand Russell, Ludwig Wittgenstein;
 - 2) charakteryzuje Szkołę Lwowsko-Warszawską na przykładzie osiągnięć jednego z jej przedstawicieli (Kazimierz Twardowski, Tadeusz Kotarbiński, Kazimierz Ajdukiewicz, Tadeusz Czeżowski);
 - ~~3) omawia jeden z następujących kierunków filozofii XX wieku: neopozytywizm, pragmatyzm, filozofia lingwistyczna;~~
 - 4) analizuje fragment jednego z następujących tekstów: *Problemy filozofii* Bertranda Russella, *Z głównych zagadnień filozofii* George'a Edwarda Moore'a, *Dociekania filozoficzne* Ludwiga Wittgensteina, *O tak zwanych prawdach względnych* Kazimierza Twardowskiego, *Zagadnienia i kierunki filozofii* Kazimierza Ajdukiewicza, ~~*Medytacje o życiu godziwym* Tadeusza~~

III. Wybrane problemy filozofii.

- ~~1. Koncepcje uprawiania filozofii. Uczeń rozróżnia i charakteryzuje następujące koncepcje filozofii:~~
 - ~~1) koncepcja klasyczna i neoklasyczna (w tym neotomistyczna i fenomenologiczna) – poszukiwanie ostatecznych podstaw rzeczywistości, poznania i wartości;~~
 - ~~2) koncepcja pozytywistyczna (w tym neopozytywistyczna) – syntetyzowanie wyników nauk szczegółowych lub ustalanie założeń i metod nauk;~~
 - ~~3) koncepcja analityczna – analizowanie podstawowych pojęć wiedzy naukowej i pozanaukowej;~~
 - ~~4) koncepcja egzystencjalna – wartościujące opisywanie granicznych sytuacji życia ludzkiego.~~
1. Dyscypliny filozofii. Uczeń wymienia następujące dyscypliny filozofii oraz określa przedmioty ich badań:
 - 1) dyscypliny podstawowe (ogólniejsze) – teoria bytu (ontologia, metafizyka), teoria poznania (epistemologia), ogólna teoria wartości (aksjologia) wraz z teorią moralności (etyką);
 - 2) dyscypliny szczegółowe – filozofia człowieka (antropologia filozoficzna), filozofia przyrody, filozofia nauki, filozofia kultury, filozofia religii (wraz z teologią filozoficzną), filozofia piękna i sztuki (estetyka filozoficzna), filozofia polityki;
 - 3) dyscypliny pomocnicze – historia filozofii, logika.
2. Wybrane spory metafizyczne (ontologiczne). Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o stosunek rzeczy do umysłu (realizm – idealizm);
 - 2) o różnorodność bytów (monizm – pluralizm);
 - 3) o podłoże rzeczywistości (materializm – hylemorfizm – spirytualizm);
 - 4) o przyczynowość (determinizm – indeterminizm);
 - 5) o uniwersalia lub powszechniki (nominalizm – platonizm).
3. Wybrane spory epistemologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o źródła poznania (empiryzm lub aposterioryzm – aprioryzm);
 - 2) o rolę rozumu w poznaniu (racjonalizm – irracjonalizm);
 - 3) o możliwość zdobycia wiedzy pewnej (sceptycyzm – hipotetyzm – dogmatyzm);
 - 4) o naturę i kryterium prawdy (klasyczna lub korespondencyjna koncepcja prawdy – koncepcje nieklasyczne, zwłaszcza koherencyjna i pragmatyczna).
4. Wybrane spory antropologiczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o istotę człowieka (naturalizm lub redukcjonizm biologiczny lub społeczny – antynaturalizm lub antyredukcjonizm, np. personalizizm);
 - 2) o relację umysł – ciało (dualizm – monizm materialistyczny lub naturalistyczny);

- 3) o wolność woli (libertarianizm – fatalizm – kompatybilizm);
- 4) o życie po śmierci biologicznej (mortalizm – immortalizm na przykładzie wybranej koncepcji nieśmiertelności).
5. Wybrane spory etyczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - ~~1) o sposób istnienia wartości moralnych (realizm – antyrealizm);~~
 - 2) o naturę wartości lub powinności moralnych (relatywizm – absolutyzm lub uniwersalizm, subiektywizm – obiektywizm);
 - 3) o sposób formułowania i uzasadniania ocen moralnych (konsekwencjalizm, w szczególności utylitaryzm – nonkonsekwencjalizm, w szczególności deontologizm kantowski);
 - 4) o źródło moralnych zobowiązań (autonomizm – heteronomizm).
- ~~6. Wybrane współczesne spory bioetyczne. Uczeń:~~
 - ~~1) wymienia ważniejsze współczesne problemy bioetyczne oraz przedstawia ich główne rozwiązania;~~
 - ~~2) określa związek między tymi rozwiązaniami a przyjętymi założeniami ontologicznymi, antropologicznymi i ogólnoetycznymi;~~
 - ~~3) podejmuje dyskusję na temat wybranego sporu bioetycznego, korzystając z posiadanej wiedzy filozoficznej i logicznej.~~
6. Spór o istnienie i naturę absolutu (Boga). Uczeń:
 - 1) odróżnia i wyjaśnia następujące stanowiska: teizm, deizm, panteizm, agnostycyzm, ateizm;
 - 2) ~~krytycznie~~ rekonstruuje następujące argumenty za istnieniem Boga: argument ontologiczny, argument kosmologiczny, argument teleologiczny, argument moralny;
 - 3) przedstawia światopoglądowe znaczenie sporu o istnienie Boga i rolę religii w życiu człowieka;
 - 4) w kontekście sporu teizm – ateizm omawia wybrane koncepcje genezy zła moralnego i pozamoralnego.
7. Wybrane spory estetyczne. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o istotę piękna (koncepcja pitagorejska – koncepcje alternatywne);
 - 2) o istotę sztuki (koncepcja klasyczna – alternatywna definicja sztuki Władysława Tatarkiewicza).
8. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:
 - 1) o naturę społeczeństwa (indywidualizm – kolektywizm);
 - 2) o genezę państwa (koncepcja umowy społecznej – koncepcja samorzutnej ewolucji);
 - 3) o naczelne wartości życia społecznego (liberalizm kulturowy – konserwatyzm);
 - 4) o podstawy prawa stanowionego (pozytywizm prawniczy – teoria prawa naturalnego).

Warunki i sposób realizacji

Treści nauczania w zakresie rozszerzonym zostały podzielone na trzy części:

- 1) kultura logiczna (I) – elementy semiotyki i teorii argumentacji;
- 2) elementy historii filozofii (II) o nachyleniu kulturoznawczym – historia filozofii uwzględniająca przede wszystkim myślicieli lub prądy filozoficzne, które miały wyraźniejszy wpływ na inne działy kultury europejskiej, w tym na polską literaturę piękną;
- 3) wybrane problemy filozofii (III) – wprowadzenie do głównych zagadnień, pojęć i stanowisk filozoficznych.

Treści nauczania określone w części I służą przygotowaniu ucznia do krytycznego zaznajamiania się z historią filozofii (część II); z kolei część III ma na celu porządkowanie wiedzy uzyskanej w ramach części II oraz wprowadzenie ucznia w proces uprawiania filozofii, polegający na formułowaniu i rozwiązywaniu określonych problemów. Przy omawianiu części II warto zwracać uwagę na korelacje między filozofią a innymi działami kultury. Z kolei przy realizacji części III warto zachęcać uczniów do samodzielnego stawiania (w kontekście posiadanej wiedzy i osobistych doświadczeń) pytań filozoficznych i poszukiwania na nie odpowiedzi, a także do uświadamiania sobie ich życiowej doniosłości.

Choć każda z tych części występuje w podstawie programowej oddzielnie, w trakcie realizowania materiału nauczyciel powinien kłaść nacisk na związki zachodzące pomiędzy częściami I, II i III. Poglądy każdego filozofa można bowiem rozpatrywać jako: (a) wyraz sposobu myślenia typowego dla danej epoki; (b) przykład możliwego rozwiązania określonego zagadnienia filozoficznego; (c) przedmiot logicznej analizy.

~~Podstawa stanowi 80% programu nauczania. Pozostałe 20% danego programu nauczania powinno zawierać rozwinięcie lub uzupełnienie materiału z części I, II lub III.~~ O kolejności i sposobie realizacji poszczególnych treści podstawy decyduje nauczyciel. Wśród form kształtowania logiczno-filozoficznych kompetencji uczniów powinny znaleźć się: uczestnictwo w dyskusji ustnej, pisanie eseju filozoficznego oraz analiza fragmentu klasycznego tekstu filozoficznego ~~(spośród tekstów podanych w części II).~~